

УДК 339.564:339.924

Г. О. Герасименко

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

***Анотація.** Проаналізовано обсяги зовнішньої торгівлі України, її динаміку та структуру. Досліджено товарну структуру вітчизняного експорту. Визначено головні товарні групи експорту України в експортній діяльності. Окреслено пріоритетні заходи щодо вдосконалення структури експорту України.*

***Ключові слова:** експорт, зовнішня торгівля, зовнішньоторговельний оборот, експортний потенціал, товарна структура експорту.*

***Summary.** The volumes of foreign trade by commodities Ukraine, its dynamics and structure, are analyzing. Investigational commodity structure of domestic export. Certainly main commodity groups of export of Ukraine in export activity. Outlined priority measures on perfection of structure of export of Ukraine.*

***Key words:** export, foreign trade, value of external trade, export potential, commodity structure of export.*

Постановка проблеми. Позиції країни на світовому ринку знаходяться у прямій залежності від залучення її в систему міжнародних економічних відносин. Одним із важливих напрямків такої взаємодії виступає експорт продукції (послуг), що дозволяє раціонально використовувати виробничі потужності й ресурси національних підприємств із більшим ступенем ефективності, а також формувати валютні запаси для задоволення імпорتنих потреб. Експортні операції є важливим джерелом надходження коштів і формування доходів держави та підприємств, підвищення економічного добробуту та поліпшення рівня життя населення.

Поширення процесів економічної глобалізації, діяльність на внутрішньому ринку потужних світових транснаціональних компаній обумовлює необхідність пошуку шляхів розвитку експортного потенціалу національної економіки. Світовий досвід підтверджує, що найбільш дієвою та ефективною стратегією інтеграції економічної системи країни у світову економіку є поєднання структурної перебудови національної економіки з її орієнтацією на активне зростання експорту, тобто реалізація експортного потенціалу.

Експортний потенціал притаманний економічним суб'єктам усіх рівнів — підприємство, га-

лузь, регіон, національна економіка, угруповання кількох держав, які реалізують цей потенціал шляхом розвитку зовнішньої торгівлі, передусім експорту. Тобто експортний потенціал країни складається з експортних потенціалів окремих галузей, в першу чергу промисловості як найважливішого продуцента готових виробів, а експортний потенціал галузі — з експортних потенціалів окремих підприємств; по-друге, експортний потенціал об'єктивно пов'язаний з конкурентоспроможністю продукції, призначеної для реалізації на світовому ринку. Враховуючи, що національна конкурентоспроможність має трирівневу структуру — країни, галузі, окремого підприємства, можна стверджувати, що існує тісний взаємозв'язок між підвищенням конкурентоспроможності вітчизняної продукції на світовому ринку та збільшенням експортного потенціалу національної економіки.

Економіка України значною мірою є експортно-орієнтованою. Частка експорту в структурі ВВП становить близько 50 %. Домінуючі позиції у структурі експорту України займає експорт товарів. За даними 2011 р., їх частка у загальному обсязі експорту становила понад 80 %, а частка експорту послуг, відповідно, близько 20 % [1]. З огляду на це, дослідження товарного експорту,

© Г. О. Герасименко, 2014

його обсягу, динаміки та структури є важливим і набуває особливої значущості у контексті членства України у Світовій організації торгівлі та посилення євроінтеграційних процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасних умовах велика кількість досліджень спрямована на визначення та оцінку експортного потенціалу. В працях Л. С. Кутідзе, А. А. Мазаракі, В. Н. Гавва, Е. А. Божко, В. Мовчан розглянуто лише основні підходи, не приділено увагу особливостям експортного потенціалу за регіонами та видами діяльності.

Мета дослідження полягає у визначенні поняття експортного потенціалу та окреслення шляхів підвищення його ефективності в Україні, а також аналізі товарної структури експортної діяльності України та визначенні пріоритетних заходів щодо її розвитку.

Виклад основного матеріалу. Аналіз даних Держкомстату України свідчить про істотне зростання обсягів зовнішньої торгівлі України впродовж останніх років. Так, за період з 2008 по 2011 рр. показник зовнішньоторговельного обігу України з поставки товарів зріс у 3,2 раза — з 34 933,9 млн. дол. США у 2008 р. до 112 170,5 млн. дол. США у 2011 р. При цьому треба зазначити, що збільшення товарообігу характеризувалося різною динамікою зростання експорту та імпорту. Протягом 2002–2011 рр. обсяг експорту вітчизняних товарів до інших країн світу зріс у 2,9 раза [2].

У сучасних умовах розвиток експортного потенціалу, що зможе протистояти впливу глобалізації, постає важливим для України. Експортний потенціал країни визначається здатністю національної економіки при досягнутому рівні розвитку факторів виробництва та системи організаційно-економічної підтримки експорту виробляти конкурентоспроможні товари та послуги і реалізовувати їх на конкурентних зарубіжних ринках у теперішній час і в перспективі. Слід зазначити, що експортний потенціал економічної системи складається з експортних потенціалів її елементів: експортний потенціал національного господарства — з експортних потенціалів галузей, експортний потенціал галузі — з експортних потенціалів підприємств, експортний потенціал регіонів — з експортного потенціалу господарських одиниць певної території. Тобто основу міцного експортного потенціалу країни складають експортні потенціали конкурентоспроможних виробничих одиниць — підприємств.

Якщо розглядати підприємство як об'єкт управління, то воно являє собою складну, динамічну, виробничу, соціально-економічну, технічну та організаційну систему, що піддається впливу з боку зовнішнього середовища [1]. В умовах глобалізації кількість транснаціональних компаній, що функціонують в Україні і складають суттєву конкуренцію вітчизняним товаро-

робникам, в ряді випадків навіть витісняючи їх, зростає, завдаючи шкоду національній економіці. Крім того, вступ України до Світової організації торгівлі для вітчизняних підприємств через їх непідготовленість ще посилив конкуренцію із західними компаніями.

Але слід зазначити, що глобалізація — це суперечливе явище, оскільки, з одного боку, такі глобальні суб'єкти, як ТНК здійснюють негативний вплив, поглинаючи національні підприємства, з іншого — без їх фінансової підтримки неможливий розвиток певних виробничих одиниць, оскільки у держави не вистачає коштів на фінансування інноваційної діяльності. Негативні наслідки транснаціоналізації економіки вбачаються в тому, що для ТНК розширення своєї мережі, перш за все, є доступом до сировинних та інтелектуальних ресурсів країни базування та можливістю обійти національний захист внутрішнього ринку. Позитивні наслідки діяльності ТНК полягають у можливості отримання капіталу, нових технологій та потенціалу для розвитку інновацій, утворення нових робочих місць, стабільної заробітної плати, досвіду у сфері менеджменту.

Найбільші інвестиції в Україну від ТНК надходять у харчову, легку, нафтопереробну промисловість, сільське господарство, машинобудування, роздрібну торгівлю, телекомунікації та енергетику. В зазначених сферах на українському ринку працюють такі транснаціональні компанії: Coca-Cola, Nestle, Macdonald's Ukraine Ltd, Kraft Foods, Metro Cash&Carry, компанія ТНК, Укртатнафта, «Лукойл», SKF, Toyota, ASEA — Brown Boveri (ABB), Samsung, Nokia.

В умовах ринку, який характеризується нестабільністю попиту і пропозиції, мінливістю цін на товари і ресурси, змінами в конкурентному середовищі і низкою інших макро- і мікроекономічних факторів, достовірне визначення можливостей підприємства (потенціалу), в тому числі на тривалу перспективу — надзвичайно складне завдання. Однак без його визначення і оцінки не можна висунути перспективні цілі та виробити раціональну стратегію їх досягнення, а відповідно, і досягти комерційного успіху на зовнішньому ринку.

Ступінь інтеграції держави у систему міжнародних економічних відносин визначається обсягами і напрямками зовнішньої торгівлі, яка в Україні досить інтенсивно розвивається, про що свідчать данні щодо зростання обсягів експорту й імпорту, що наведені на рис. 1.

Оцінка обсягів зовнішньої торгівлі України дає змогу визначити наявність значного експортного потенціалу, який зосереджений переважно у видобувних та обробних галузях промисловості, а також в агропромисловому та енергетичному комплексах країни, про що свідчить товарна структура зовнішньої торгівлі на рис. 2.

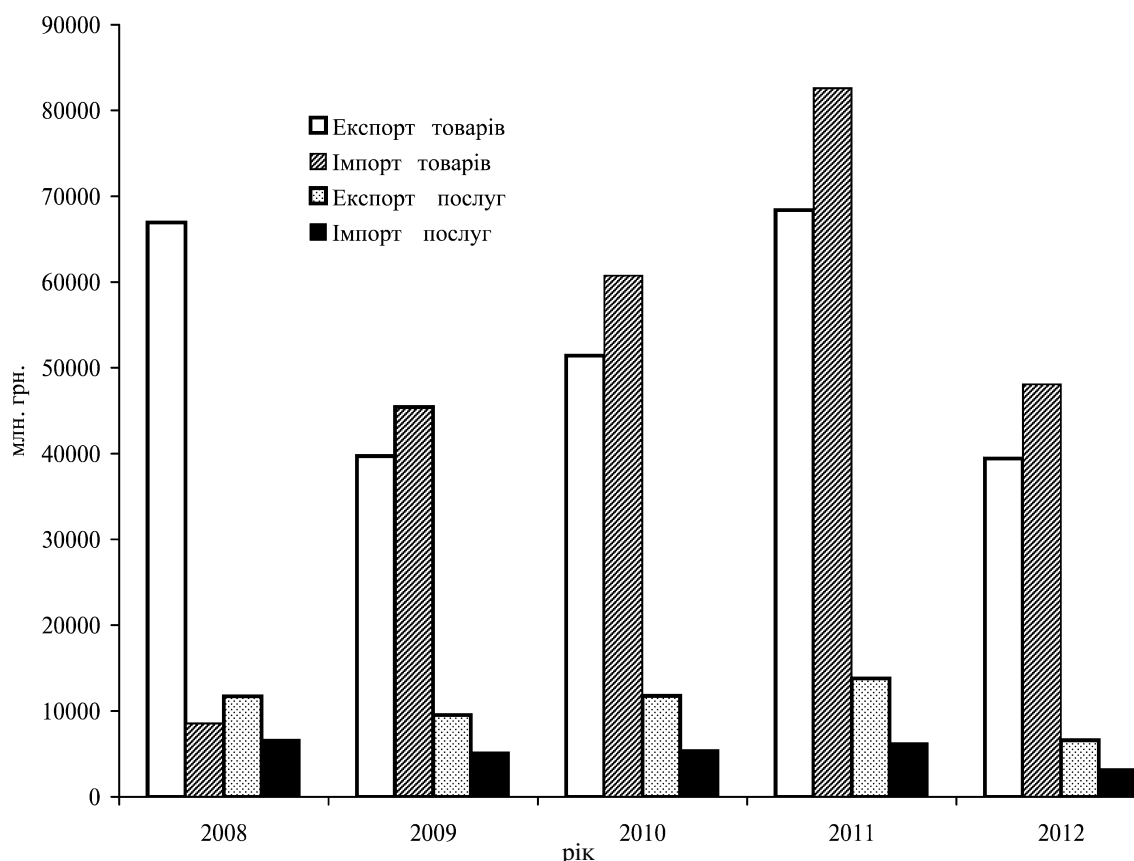

Рис. 1. Динаміка обсягів експорту-імпорту товарів і послуг за період 2008–2012 рр.

Рис. 2. Товарна структура експорту України у 2012 р., %

Вагомою складовою у структурі товарного експорту є мінеральні продукти, механічне обладнання та продукти рослинного походження. Недостатню кількість у структурі експорту займають: текстильні матеріали та вироби, деревина та вироби з деревини, полімерні матеріали, промислові товари, взуття і головні убори, продукти

тваринного походження, обсяг експорту яких у загальній структурі не перевищує 1,5 % від загального обсягу. Частка мінеральних продуктів — 15 % (у т. ч. енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки становили 8,3 %; руди, шлаки та зола — 5,7 %). Частка механічного обладнання, машин та механізмів, електрообладнання та їх частин, при-

строїв для записування або відтворення у 2011 р. становила 9,9 % (зокрема, котли, машини, апарати та механічні пристрої — 5,2 %, електричні машини та устаткування — 4,7 %) до загального експорту; продукти рослинного походження — 8,4 % (зокрема, зернові культури — 5,3 %, насіння і плоди олійних рослин 2,1 %); продукції хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості — 7,9 % (з них продукти неорганічної хімії — 2,6 %, добрива — 2,7 %), транспортних засобів та шляхового обладнання — 7,1 % (зокрема, залізничні або трамвайні локомотиви — 5,6 %), жири тваринного або рослинного походження — 5,0 %, готових харчових продуктів — 4,3 % (зокрема, какао та продукти з нього — 1,0 %, алкогольні та безалкогольні напої та оцет — 0,6 %, залишки та відходи харчової промисловості — 0,9 %). Питома вага інших товарних груп становила менше ніж 2 %, а сукупна їх частка у загальному експорті становила 9,9 %.

До десяти найбільших за питомою вагою у експорті товарів за даними 2011 р. належали такі товари: чорні метали — 27,0 % енергетичні матеріали, нафта та продукти її перегонки — 8,3 %; котли машини, радіатори ядерні — 5,2 %; руди, шлаки і зола — 5,7 %; електричні машини та устаткування — 4,7 %; зернові культури — 5,3 %; залізничні або трамвайні локомотиви, шляхове обладнання — 5,6 %; вироби з чорних металів — 4,2 %; продукти неорганічної хімії — 2,6 %, насіння і плоди олійних рослин — 2,1 %. Сукупно ці десять товарів сформували майже 70 % експорту України.

Дані зовнішньоекономічних показників та товарної структури експорту України показують:

1. У структурі зовнішньої торгівлі України переважає імпорт, торговельне сальдо є від'ємним.

2. Україна залишається експортером переважно сировини, напівфабрикатів та продукції з низьким ступенем оброблення — близько 50 % загального обсягу товарного експорту займають недорогочінні метали та вироби з них і мінеральна продукція; частка високотехнологічних товарів є низькою.

3. Поєднання в одній країні порівняльних національних і технологічних конкурентних переваг посилює її конкурентоспроможність в глобальному економічному просторі, забезпечує стабільне нарощування експорту та його стимулювальний вплив на розвиток економіки в цілому. Саме такий шлях є перспективним для України і передбачає використання методів мобілізації інвестиційних ресурсів (у тому числі й іноземних інвестицій, оскільки вони стали каталізатором економічного розвитку для багатьох країн світу) задля структурної перебудови і виходу на інтенсивний шлях розвитку економіки.

Формування і розвиток експортного потенціалу країн світу показав, що сьогодні в реальній економіці складаються два основних напрямки його розвитку: статичний, який за своїм характером базується на порівняльних національних перевагах у

природно-ресурсній сфері, та динамічний, що враховує конкурентні переваги, засновані на науково-технічних досягненнях та інноваціях на всіх стадіях виробничого циклу — від створення товару до просування його до зарубіжного споживача.

Висновки. По-перше, необхідно удосконалити структуру експорту товарів України та її диверсифікацію у товарному розрізі. Удосконалення товарної структури експорту передбачає поступове підвищення ступеня оброблення сировинних ресурсів, збільшення у ній частки готової, зокрема високотехнологічної продукції. Проблема низькотехнологічного експорту пов'язана з тим, що Україна взагалі виробляє недостатні обсяги високотехнологічної продукції, тому необхідно насамперед звернути увагу на цю проблему.

По-друге, необхідно збільшити державну підтримку у процесах в ЗЕД, яка полягає не лише в удосконаленні законодавства, а й у поліпшенні інфраструктури (доріг, портів), наданні інформаційних та консультативних послуг; сприянні участі вітчизняних фірм на зарубіжних виставках, наданні фінансової підтримки через експортне кредитування, експортне страхування, наданні державних гарантій тощо. Упровадження цих заходів не тільки поліпшить структуру експорту товарів, але й посилить зовнішньоекономічну безпеку України, яка водночас є складовою економічної безпеки країни.

Література

1. Гавва В. Н. Потенціал підприємства: формування та оцінювання : навчальний посібник / В. Н. Гавва, Е. А. Божко. — К. : Центр навчальної літератури, 2004. — 224 с.
2. Офіційний сайт Державного комітету статистики [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Управління експортним потенціалом України : монографія / А. А. Мазаракі [та ін.] ; за ред. А. А. Мазаракі. — К. : КНТЕУ, 2007. — 210 с.
4. Мовчан В. Політика сприяння експорту в Україні після адміністративної реформи / В. Мовчан. — К. : ПРООН, 2012. — 43 с.
5. Верланов Ю. Ю. Передумови формування зовнішньоторговельної політики країни в контексті економічної безпеки / Ю. Ю. Верланов, А. А. Васильєв // Наукові праці Чорноморського державного університету ім. П. Могили. — 2009. — Т. 64. — Вип. 51. — С. 53–59.
6. Кутідзе Л. С. Експортний потенціал регіону: сутність, діагностика, механізми реалізації : монографія / Л. С. Кутідзе. — Запоріжжя : ЗНУ, 2011. — 318 с.
7. Навроцька Н. А. Конкурентоспроможність української економіки в умовах глобалізації / Н. А. Навроцька // Вісник Донецького національного університету. Серія «Економіка і право». Вип. 2, т. 1. — 2010. — С. 278–285.

8. Проект Закону України «Про державну фінансову підтримку експортної діяльності» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://search.Ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KF78D00O.html.

9. Інтернет-портал «Комплексна система інформаційно-консультаційної підтримки та розвитку експорту» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.ukrexport.gov.ua/ukr/torg_obm/.